

Ibland behövs demokratiska forskningsperspektiv

En presentation av Demokratiinstitutet i Sundsvall

LARS NORD

Kommunikation är ett begrepp i tiden, och idédebatten om demokratin har tagit ny fart, men frågor kring kommunikation och demokrati är av någon anledning inte lika populära i Sverige just nu. Mediesektorn i samhället blir allt mer omfattande, arbete i mediebranschen hör till de mest eftertraktade och den tid vi ägnar åt mediekonsumtion ligger stadig runt sex timmar per dygn. Ändå är det inte särskilt ofta denna utveckling studeras med avseende på konsekvenserna för den svenska demokratis kvalitet.

I stället förefaller medie- och demokratiutvecklingen allt för ofta behandlas var för sig både i akademiska och praktiska sammanhang.

Masskommunikationskonferenser kan ha hur många arbetsgrupper som helst, men saknar oftast någon som främst intresserar sig för mediernas demokratiska roll. Statsvetarkongresser brukar bjuda på en uppsjö av inriktningar, men det är sällsynt att medier och politisk opinionsbildning är ett huvudtema. Den av regeringen tillsatta demokratiutredningen har hittills publicerat en mångfald skrifter av varierande tyngd kring den svenska demokratis tillstånd. En bråkdel av dessa har berört massmedierna. I de utredningar som numera görs på medieområdet spelar demokratiaspekterna ingen huvudroll.

Nya villkor för politisk kommunikation

Relationen mellan studier av demokrati och studier av politisk kommunikation står i centrum för denna artikel. Dess utgångspunkt är att demokratistudier som försummar att belysa massmediernas roll i den

politiska opinionsbildningen och det sätt på vilket politik kommuniceras har ett begränsat värde när det gäller att förklara hur väl den moderna demokratin fungerar. På motsvarande sätt är studier av medier som inte ställer frågor kring hur mediefunktioner relateras till olika demokratiteoretiska utgångspunkter mindre användbara i diskussioner kring det offentliga samtalets villkor. Det finns anledning att tro att forskning som i större utsträckning än i dag förenar demokrati- och politiskt-kommunikativa perspektiv borde kunna lämna värdefulla bidrag till förståelsen av flera samhällsvetenskapliga fenomen.

Detta konstaterande ska naturligtvis inte tolkas som att det tidigare saknats forskning om medier och demokrati i Sverige. En stor del av den presshistoriska forskningen berör tvivelsutan relationen mellan dagstidningarna och det politiska systemet. Det finns också en rikhaltig litteratur kring public service-begreppet på etermediesidan. De kunskaper denna forskning genererat ger fortfarande värdefulla insikter för vår syn på medierna och demokratin i dag, men samtidigt bör vedertagna infallsvinklar och perspektiv ständigt prövas för att bättre fånga de snabba strukturförändringar som i dag präglar både politik- och mediesystem.

Dessa förändringar omfattar såväl de respektive systemen som deras relationer till varandra och till medborgarna/publiken. Inom det politiska systemet har en avpartipolitisering skett som bland annat tagit sitt uttryck i ett minskat antal medlemmar i politiska partier, färre övertygade partisympatisörer, minskat valdeltagande och ökad röstsplitring. En effekt är att den kollektiva opinionsbildningens betydelse minskat. Det påverkar partiernas och intresseorganisationers roll i demokratin. Den plats där opinioner uttrycks i olika former är framförallt i mass-

medierna. Detta faktum gör politisk marknadsföring och mediestrategier allt viktigare, samtidigt som ”medialiseringen” i grunden påverkar det sätt på vilket politiken utövas. Bilden av politiken i medierna blir nästan alltid också allmänhetens helhetsbild av politik eftersom de flesta av oss numera saknar egna erfarenheter från detta område.

Inom mediesystemet präglas utvecklingen av en tilltagande kommersialisering och ökad konkurrens. Internet, nya privatägda radio- och TV-kanaler och en avpartipolitisering av dagspressen är de viktigaste kännetecknen. Flera av de nya medieformer som uppstår har också en närmast apolitisk karaktär (McQuail 1998).

Den ökade konkurrensen driver fram en mer marknadsstyrd journalistik, där också den politiska rapporteringen i de flesta medier måste tillfredsställa publikkraven och vara lönsam. Medborgarnas mediekonsumtion blir allt mer individualiserad och fragmentariserad vilket gör att opinioner bildas, förstärks eller förändras efter delvis nya mönster.

Enskilda drag i den ovan skisserade utvecklingen kan förvisso diskuteras, men i stort torde det råda en utbredd enighet om att förändringar i medie- och politiksystem också reser flera nya frågor för forskningen om politisk kommunikation. Den brittiske journalistikforskaren Jay G Blumler och hans kollega, statsvetaren Dennis Kavanagh, talar i en aktuell ämnesöversikt också om den politiska kommunikationens ”tredje fas”, där varken politiska partier eller ledande nationella medier längre spelar huvudrollen:

Not only are the avenues of political communication multiplying in a process that is becoming more diverse, fragmented, and complex, but also, at deeper level, power relations among key messages providers and receivers are being rearranged; the culture of political journalism is being transformed; and conventional meanings of ”democracy” and ”citizenship” are being questioned and rethought. The research community is therefore challenged to keep up with evolving trends and avoid overcommitment to superseded paradigms (Blumler & Kavanagh 1999, s. 209).

Några exempel på sådana ”nya” frågeställningar kring politisk kommunikation är: Hur formas politiska opinioner när samlande partiers roll ersatts av allt fler (och allt mindre samlande) medier? Vad innebär mediernas ökade roll i opinionsbildningen för de politiska aktörerna? Fungerar det offentliga samtalet också under dessa nya förutsättningar? Får

medborgarna den information som gör det möjligt för dem att ta ställning i viktiga samhällsfrågor? Råder ett genuint motsatsförhållande mellan makt och medier eller präglas relationen av i grunden ömsesidiga intressen och ett regelmässigt utbyte av information och uppmärksamhet? ”Vad innebär expansionen och diversifieringen av medieutbudet för de politikbevakande journalisternas genomsnittliga kunskapsnivå om politiska sakfrågor? Håller vi på att få en allt enhetligare journalistkår som är bra på teknik och dramatik, men som har allt tunnare kunskaper om politikens substans?” En sammanfattning av dessa frågeställningar skulle också kunna beskrivas som studier av hur den politiska kommunikationen mellan makthavare, massmedier och medborgare ser ut och vilka konsekvenser denna kommunikation får för demokratins kvalitet i termer av till exempel offentlighet, pluralism, legitimitet, representativitet, deltagande och förtroende (jfr Pedersen 1999 och Jarren, Sarcinelli & Saxer 1998, del III). Ett sådant politiskt-kommunikativt forskningsperspektiv ska inte tolkas som att den politiska kommunikationen på egen hand avgör hur väl demokratin fungerar, utan innebär snarare en garanti för att denna aspekt ges den vikt den förtjänar, vid sidan av grundläggande demokratiförutsättningar av konstitutionell natur. Särskilt medieutvecklingen är betydelsefull för den moderna demokratin, menar till exempel den brittiske kommunikationsforskaren Jean Seaton:

Consequently changes in the technology and the markets affecting the media influence much more than just the opportunity for politicians to communicate. They help to determine, and potentially to transform, the conditions in which a democracy can operate (Seaton 1998, s. 117).

Studier av hur politik kommuniceras borde därför rimligen vara allt viktigare för frågan om hur väl demokratin fungerar. Framförallt därför på många sätt fungerar under nya villkor jämfört med tidigare.

Demokratiinstitutets forskning

Politisk kommunikation och dess konsekvenser för demokratins kvalitet också har blivit det centrala perspektivet för den forskning som sedan två år tillbaka bedrivs vid Demokratiinstitutet (DMI) vid Mithögskolan i Sundsvall. Det innebär självfallet inte att alla av institutets forskningsprojekt belyser alla delar av den politiska kommunikationsprocessen och analyserar samtliga demokratieffekter av denna kommunikation. Målsättningen är i stället att

i alla delstudier som görs åtminstone beakta demokratiaspekter, och ställa frågor kring vad exempelvis ett visst medieinnehåll eller vissa medborgarattityder kan betyda för grundläggande och klart definierade demokrativärden. En sådan målsättning torde vara fullt möjlig att uppfylla oavsett om studierna huvudsakligen görs utifrån kommunikations- eller statsvetenskapliga perspektiv.

Denna forskningspolicy är inte vald för att den skulle vara överlägsen alla andra försök att analysera demokrati och kommunikation, utan snarare för att den sannolikt kan ge ytterligare kunskaper genom att knyta ihop olika områden där en systematisk forskning redan bedrivs. Analyser av medieinnehåll, publikforskning, studier kring journalistiska produktionsvillkor och mediepolitik samt forskning om politiskt deltagande, politiskt förtroende och partiernas roller är exempel på forskning som redan utförs i stor omfattning och ofta med imponerande resultat. Denna forskning ger värdefulla och fördjupade kunskaper för förståelsen av samhälls- och opinionsutvecklingen. Samtidigt märks ändå en avsaknad av sammanhållande politisk-kommunikativa forskningsperspektiv som fördröjer både teori- och metodutveckling inom detta fält. Empiriskt framhålls dominansen av fallstudier på bekostnad av longitudinella och komparativa studier på makronivå ofta som ett problem. Det är nu brister som inte är typiskt svenska, utan som också brukar påtalas i internationella ämnesöversikter (t ex Jarren, Sarcinelli & Saxer 1998 och Swanson & Nimmo 1990).

En fråga som vidare kan ställas är om det överhuvudtaget är lämpligt att utföra samhällsvetenskaplig forskning och koppla den till ett särskilt styrelseskicks funktionssätt. En rimlig utgångspunkt är här att betrakta demokrati mindre som ett självändamål, och mer som det hittills mest verkningsfulla medlet att garantera vissa grundläggande värden som fri opinionsbildning, mänskliga fri- och rättigheter och en fungerande rättstat. Forskning kring politisk kommunikation kan aldrig handla om att sitta och ”pricka av” graden av demokrati enligt ett på förhand uppgjort schema. Däremot finns ofta anledning att vid analyser av hur den politiska kommunikationen fungerar också försöka bedöma vilka konsekvenser detta får för särskilda demokrativärden. Men detta är då också avhängigt de demokratiteoretiska utgångspunkter som föregår en sådan analys (jfr Keane 1991). En öppen debatt kring synen på demokratin är förmodligen också det bästa sättet att motverka rigida perspektiv i forskningen kring politisk kommunikation. Vissa forskare anser också att den politiska kommunikationsprocessen

överhuvudtaget inte är möjlig att analysera utan explicita demokratiteoretiska klarlägganden (Jarren & Sarcinelli 1998, s. 14).

Avslutningsvis kan något sägas om DMI:s forskningsverksamhet så här långt. Till de mest omfattande forskningsprojekt som DMI genomfört hör en enkätundersökning kring lokal politik och lokal opinionsbildning – Mitt i Opinionsen – där de tre grupperna medborgare, journalister och politiker samtidigt utfrågats om sin på politik, medier och opinionsbildning. I studien, som genomfördes 1998/99, deltog nära 4000 personer från sex svenska kommuner. Ett syfte med granskningen var att ge en klarare bild av hur politik kommuniceras på den ofta forskningsmässigt försummade lokala nivån, som inte sällan utmärker sig för delvis andra politik- och medieförutsättningar än på rikspanelet. Ett annat skäl var att genom den samtidiga utfrågningen av den politiska opinionsbildningens tre nyckelgrupper också få möjlighet att studera hur lokala opinioner uppstår och utvecklas och samtidigt få en bild av hur dessa olika aktörer ser på varandra och sina inbördes roller i denna opinionsbildningsprocess.

I en annan för DMI central studie som genomförs hösten 1999 fokuseras massmediernas roll i den moderna demokratin. Även i detta projekt studeras synen på medierna i de tre huvudgrupperna politiker, journalister och medborgare. I gruppintervjuer får dessa ge sin syn på dagens massmedier och vilken roll dessa medier spelar. Vidare diskuteras vilka förutsättningar och hinder som existerar för att medierna ska klara dessa olika roller. Projektet genomförs i samarbete med Stiftelsen institutet för mediestudier i Stockholm.

I ett annat forskningsprojekt är avsikten att studera vad en allt mer marknadsstyrd politisk journalistik betyder för den politiska opinionsbildningen och dess olika aktörer. I två delstudier inom ramen för projektet har relationen mellan medieanvändning och politiska värderingar granskats och resultaten har presenterats i de senaste publikationerna från SOM-institutet i Göteborg. Projektet genomförs i samarbete med Stockholms universitet. Valrörelser är av tradition ett vanligt analysobjekt inom politisk kommunikation. I samband med valrörelsen 1998 granskade DMI hur personvalet skildrades i medierna. Vidare gjordes specialstudier av mediebilden av arbetslösheten och av innehållet i Carl Bildts elektroniska veckobrev. EU-parlamentsvalet 1999 och mediebevakningen av detta granskades i en forskningsrapport och DMI deltog i samband med detta val i flera internationella forskningsprojekt av komparativ natur: ett initierat av The European Institute for Media i Düsseldorf, Tyskland och

ett koordinerat av universitetet i Perugia, Italien. Vidare görs en komparativ studie tillsammans med Åbo Akademi av den finska och svenska EU-valsbevakningen i medierna. DMI har också valt att speciellt studera ungdomars politiska kommunikation och dess förutsättningar. Flera olika delstudier har presenterats på detta område, bland annat i en regeringsrapport och i forskning utförd tillsammans med Ungdomsstyrelsen. Under våren år 2000 genomför DMI ett forskningsprojekt kring ungas engagemang och politiska deltagande, initierat av Tema Demokrati (Landstingsförbundet och Svenska kommunförbundet).

Därutöver har DMI varit huvudman för två olika internationella forskningsprojekt. Det gäller dels en studie av den nordiska demokratins tillstånd, där ett forskarsymposium sommaren 1998 resulterade i en antologi 1999 med medverkan av medieforskare och statsvetare från de nordiska länderna. Vidare har DMI också genomfört en studie av förutsättningar för att utveckla mediegranskningsinstitutet och formerna för vetenskapliga studier av politisk opinionsbildning i Östersjöländerna. Den senare studien har gjorts i samarbete med Göteborgs universitet och Stockholms universitet.

Vid sidan av forskningsverksamheten ska DMI enligt sina stadgar också stimulera den offentliga debatten genom att ordna seminarier och konferenser. Den viktigaste konferensen är tveklöst Partiveckan, som traditionsenligt äger rum i slutet av augusti i Sundsvall och som allt sedan 1988 varit en naturlig och ”neutral” mötesplats för forskare, politiker, journalister och samhällsintresserad allmänhet. Vid sidan av Partiveckan anordnar DMI, på egen hand eller i samarrangemang med andra, ett tiotal seminarier varje år, företrädesvis i Stockholm och Sundsvall.

Föreningen av vetenskaplig forskning och deltagande i den samhälleliga demokratidebatten utgör DMI:s särdrag. Forskningen bedrivs vid Mitt-högskolan i Sundsvall, under ledning av institutets vetenskapliga rådgivare professor Håkan Hvitfelt, Stockholms universitet och professor Lauri Karvonen, Åbo Akademi. Den övriga verksamheten sker under ledning av institutets styrelse, där statsrådet Marita Ulvskog är ordförande. Undertecknad är verkställande ledamot av styrelsen och fungerar som föreståndare för institutet.

Litteratur (böcker och artiklar som anknyter till den aktuella diskussionen om politisk kommunikation och demokrati)

- Blumler, Jay G. & Kavanagh, Dennis (1999) The Third Age of Political Communication: Influences and Features, *Political Communication* 16:3.
- Jarren, Otfried, Sarcinelli, Ulrich & Saxer, Ulrich (1998) *Politische Kommunikation in der Demokratischen Gesellschaft*. Opladen/Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- Keane, John (1991) *The Media and Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Mazzoleni, Gianpetro & Schulz, Winfried (1999) ”Mediatization” of Politics: A Challenge for Democracy? Influences and Features, *Political Communication* 16:3.
- McQuail, Denis (1998) New Roles for New Times? I Dennis, Everette E. & Snyder, Robert W. (eds.) *Media & Democracy*. London: Transaction Publ.
- McQuail, Dennis & Siune, Karen (eds.) (1998) *Media Policy – Convergence, Concentration & Commerce*. London: Sage Publ.
- Pedersen, Ove K. (1999) Seks spørgsmål – og alt det løse – om politik og politisk journalistik i Danmark. I Carlsen, E M, Kjaer, P & Pedersen, Ove K.: *Magt og fortaelling Hvad er politisk journalistik?* Århus: Forlaget Ajour.
- Seaton, Jean (1998) A Fresh Look at Freedom of Speech. I Seaton, J. (ed.) *Politics and the Media – Harlots and Prerogatives at the Turn of the Millenium*. Oxford: Blackwell
- Swanson, David L. & Nimmo, Dan (1990) *New Directions in Political Communication*. Newsbury Park: Sage Publ.